

"כסף מגלגל את העולם", השיר המפורסם מן המחזה **קברט**, היה למשפט שגור בפי כל מי שמקבלים בחדווה צינית או באנחה פטליסטית את החברה הקפיטליסטית המודרנית. ואולם כסף גלגל במידה רבה את העולם האנושי מקדמת דנא, או לפחות מן הרגע שבו החברה לא הייתה יכולה להתקיים עוד על סחר חליפין בלבד. למילה "כסף" בעברית יש משמעות כפולה – אמצעי תשלום (money) ומתכת מסוימת (silver), אך לא בכל מקום ובכל זמן היו אמצעי התשלום מטבעות עשויים מתכת זו או אחרת: בחלקים נרחבים במערב אפריקה היו אמצעי התשלום במשך תקופה ארוכה צדפים מסוג מסוים (cowry shells); בחבלים אחדים ביבשת אמריקה שילמו תמורת סחורות ועבודה בפולי קקאו; ובימינו בעולם כולו משלמים בשטרות מנייר (שהמציאו, כך מלמדנו דרור גולדברג במאמרו, במושבה הפורטינית במסצ'וסטס במאה השבע-עשרה) או באמצעות כרטיסי פלסטיק שמאפשרים העברה מחשבון בנק אחד לאחר.

אחד הפרקים החשובים (והטרגיים) בתולדות הכסף קשור דווקא במתכת עצמה: גילוי מכות הכסף העשירים במרכז אמריקה ובדרומה באמצע המאה השש-עשרה, ובייחוד Cerro Rico, הר הכסף בפוטוסי (Potosí), אז במושבה הספרדית של פרו וכיום בבוליביה). מכרה זה יכול לשמש ציר מרכזי להיסטוריה של המערב – ובעצם של "העולם החדש" ו"העולם הישן" גם יחד – בעת החדשה המוקדמת, ואף דוגמא מצוינת לחשיבותה הרבה כל-כך של ההיסטוריה הכלכלית. הבהלה לכסף הובילה לבנייתה של עיר-ענק בסמוך למכרה, גבוה בהרי האנדים, שהייתה הגדולה ביותר ביבשת אמריקה עד למאה התשע-עשרה.

מהנדסים רבים ממדינות שונות באירופה, ובהם מומחים לכרייה ולמטלורגיה, הביאו אליה את חידושי הטכנולוגיה ושכללו מאוד את שיטות ההפרדה של הכסף מהסיגים. במשך כ-250 שנה נשלחו עשרות אלפי טונות של כסף בדרך ארוכה ומפרכת על גבי קמות מהרי האנדים ועל סיפוני אוניות עד הנמלים של אירופה, וגרמו, בין היתר, לשודים בקנה מידה עצום, שהיו לו בתורו השלכות חשובות על היחסים בין מדינות אירופה. לא במקרה היו מי שטענו כי "פרו" היא היא אופיר המקראית – ארץ העושר. גם אם אין הסכמה בין ההיסטוריונים הכלכליים בשאלה באיזו מידה גרם הכסף האמריקני ל"מהפכת המחירים" באירופה, דהיינו לאינפלציה על כל השלכותיה, הרי שאין ויכוח על כך שהפקת הכסף בפוטוסי ובמכרות האחרים הייתה סיבה עיקרית לניצול ללא-רסן של הילידים בעבודת פרך, שגרמה למותם של עשרות אלפי אינדיאנים ולהבאתם של אפריקנים במקומם. הר הכסף בפוטוסי מסמל אפוא את ראשיתו של הקולוניאליזם האירופי הברוטלי באמריקות, שהיה כרוך גם בסחר האטלנטי בעבדים; הוא מסמל את ראשיתה של המערכת הקפיטליסטית, שבה ההון – ולא הקרקע – היה המדד העיקרי לעושר ואמצעי לרכישת מעמד ויוקרה; הוא אפשר צבירת הון בידי יזמים ועוצמה בידי השליטים, וכן האיץ במידה ניכרת את רכישת מוצרי המותרות ממזרח אסיה והניע את גלגלי המהפכה המסחרית. בין שלל הסיבות שעליהן מצביעים היסטוריונים כהסבר ל"עליית המערב" או להגמוניה שהשיגה אירופה המערבית לתקופה בת כ-400 שנה, בולט הכסף מהמכרות ביבשת אמריקה כפי שמזדקר ההר בפוטוסי אשר באנדים.

בתום כהונה של שתים-עשרה שנים כעורכת הראשית של **זמנים**, אני מבקשת להודות מקרב לב לכל מי שסייעו ותרמו להפקתו של כתב העת ולשמירה על איכותו: עמיתים מחוגים ההיסטוריה ומדיסציפלינות אחרות שקיבלו על עצמם להיות עורכים-אורחים של גיליונות או של קבצים מיוחדים; מחברי המאמרים והסקירות שתרמו ממיטב פרי עטם וקיבלו בהבנה את התערבותי בטקסט; חברי הטובים למערכת במשך השנים הללו; רכזי המערכת רבי-הכשרונות והתושיה – יהונתן אלשך ומיכל כהן; וכל הצוות הנפלא בהוצאה לאור של האוניברסיטה הפתוחה – העורכות הלשוניות המעולות (אפרת אבינרי ושרונה יוהן), הגרפיקאיות היצירתיות, סדרית הטקסט, האחראים על מחלקת הזכויות, המנהלות ומפיקי הדפוס – שבזכותם כל גיליון וגיליון, שיצא במועדו מדי שלושה חודשים, היה יפהפה בצורתו ומדויק ואלגנטי בתכניו. נהייתי מאוד לעבוד במחיצתכם ומכולכם למדתי והשכלתי. ואוסיף ברכה ואיחולים לבביים להצלחה ולהנאה מהמלאכה לאיריס רחמימוב, שקיבלה על עצמה ברצון רב להמשיך במשימה.

מירי אליאב-פלדון